

חזק מהשכחה (מכתב לבתי)

מערבית: ברוריה הורביץ

כאשר הייתה מגיעה מכונית משטרה לקצה הדרך העולה ומתחילה לטפס אל הכפר, היה נור אלדין מבחין בה. הוא היה ממחר להתחבא, וכוח המשטרה היה חוזר כלעומת שבא. אולם בשבוע האחרון לשהותו בכפר כיבו השוטרים את האור הכחול המהבהב של מכוניתם והתגנבו בחשכה לבית הסב. הפעם הצליחו לתפוס את הילד שמהווה איום על ביטחון המדינה ומפר את חוקיה, והשליכו אותו אל מעבר לגבול לבנון. כששמעתי מה קרה חשך עליי עולמי. בקושי רב התעשתי וחזרתי בלב כבד לבית הספר.

פ עם בשבוע חזרתי אל הכפר ממקום עבודתי כדי להחליף בגדים ולהצטייד במצרכי מזון ובבגדים לשבוע שאחריו. בכל יום הייתה יוצאת משאית נוסעים מעראבה לנצרת דרך גשר אלחלזון (על נחל חילזון) ושפרעם. כל מי שהיה צריך להגיע למקום כלשהו בין עראבה לנצרת נסע בדרך ארוכה זו. אחר הצהריים הייתה המשאית חוזרת

* **נימר מורקוס**, בנם של אליאס סמעאן מורקוס ועדלה חנא אלבסיט, נולד בכפר יאסיף שבנפת עכו ב־15 בפברואר 1930, ונפטר בכפרו ב־29 בינואר 2013. למד בבית הספר היסודי הממלכתי בכפר יאסיף ובבית הספר התיכון הממלכתי בעכו. עבד כמחנך במשך שמונה שנים, ופוטר מעבודתו מסיבות פוליטיות. יזם את הקמתה של סיעת המורים הדמוקרטים. בשנת 1953 החל את פעילותו כחבר במפלגה הקומוניסטית הישראלית ועסק מטעמה בחינוך, עיתונות וארגון. נבחר לראשות המועצה המקומית של כפרו וכיהן בתפקיד זה בין השנים 1979-1999. במהלך תקופה זו כיהן בתפקיד מזכיר הוועד הארצי של ראשי הרשויות המקומיות הערביות. יזם את הקמת ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי. היה מבין יוזמי השביתה ביום האדמה הראשון ב־1976, וממקימי החזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון (חד"ש) ב־1977. כתב על נושאי ספרות, אמנות ופוליטיקה. שימש כעורך עיתונים וכתבי עת תרבותיים ופוליטיים של המפלגה הקומוניסטית.

קשר את חייו עם חברתו לדרך, הפעילה הפוליטית נביהה דלה מורקוס. אב לשש בנות – נרג'ס, נסרין, ראודה, עביר, אמל וראבעה. סב לארבעה עשר נכדים ונכדות. אחד מתחביביו היה גננות. במיוחד אהב את עץ הזית, ולאחר פרישתו נטע בכרמו מאה עצי זית ולא חדל לטפל בהם עד השבוע האחרון לחייו. האוטוביוגרפיה שכתב יצאה לאור בערבית בחיפה ב־2013 ומעולם לא תורגמה לעברית. הפרק המובא כאן לקוח מתוכה.

לעראפה באותה דרך. נסעתי במשאית עד גשר אלחלון, ומשם הלכתי ברגל צפונה עד כביש עכו-צפת. בדרכי עברתי על פני הכפר אלברווה ההרוס. משמאל לדרך השתרע מישור ומימינה נגלו עיי חורבותיו. בין ההריסות ניצבה באותם ימים הכנסייה של הכפר שהמחריבים השאירו אותה על תלה בניסיון לתעתע במאמינים כאילו הם מכבדים את אמונתם. היא ניצבה בודדה בין ההריסות כמצבת זיכרון המעידה על מה שקרה שם. מה התועלת בכנסייה ללא אנשים? חשבת. האם האלוהים שעבדו ממשיך לשכון בה, או שמא עזב יחד אתם אחרי שפיזרו אותם המעוולים לכל רוח? מדוע אלוהים לא מנע מהם את האסון הזה, והתיר להם להישאר להלל אותו? היכן נמצא הכומר של הכפר שבו בחרו גם תושביו המוסלמים ככתובת? באותה עת הוא חי כפליט באבו סנאן, וממנו היגר לבוקייעה (פקיעין) כדי להמשיך לשרת שם את האל. האם הוא ממשיך לטעון גם לאחר הנפכה שאלוהים מעמיד את יראיו בניסיון, כפי שהיה חוזר ואומר שכננו, אבו דאוד? ייתכן שכך הוא חושב, מכל מקום אני איני יודע. לא נפגשתי אתו ולא שאלתי אותו על כך. אבל אילו הייתי פוגש אותו ושומע מפיו את התשובה הזאת, הייתי מציג בפניו שאלה נוספת שמטרידה אותי: אבינו, למה אלוהים מעמיד בניסיון רק את יראיו? ומה עם אלה שרומסים ברגל גסה את כל עשרת הדיברות? שאלות אלה ואחרות העסיקו אותי כשצעדתי בדרך בין גבעת אלברווה למישורו. כשהקצתי משרעפיי מצאתי את עצמי בכביש עכו-צפת. המשכתי ללכת מערבה עד צומת אלעיאדיה (צומת יאסיף), שם חיכיתי לרכב שייקח אותי אל הכפר.

*

באביב של אותה שנה התחלתי לצאת עם תלמידיי מדיר אלאסד לטיולים ברגל בחיק הטבע. הובלתי אותם בשבילים החוצים את השדות ממזרח לכפר, ולעתים נכנסנו לתוך השדות והתרחקנו מהשבילים. עברנו באזור החקלאי ביר אלשרק שהיה שייך לבענה וטיפסנו ממרגלות ההר דרך שביל צר אל מערת אלח'דר (אליהו הנביא) הנמצאת על צלע ההר. משם השקפנו על שרשרת הרי אלשאע'ור המזדקרים בגוש אחד כחומה גבוהה, מג'בל אלעריד בעורפו של הכפר מג'ד אלכרום במערב, ועד ג'בל ח'ידר (הר הארי) בעורפו של הכפר ראמה במזרח. מהמערה ירדנו חזרה אל העמק ועברנו בג'למת נחף (גבעת זקיף) ובכפר נחף. המשכנו ללכת עד סאג'ור, ומשם אל מעיין אלסראר שבראמה. התוודעתי לא מכבר לחלק חדש זה במולדת ורציתי שגם תלמידיי יכירו אותו. הם התרוצצו סביבי, קטפו פרחים פה ושם וניתרו כציפורים ממקום למקום. מחמוד*, עלי, נור אלדין, זוהרה, אמינה, סועאד, קאסם... איזו ילדות יפה ותמה, ילדות מאושרת על אף כל הסבל שעובר על משפחותיהם. שמחתי לראותם במצב רוח מרוּמם, ושיוויתי לנגדי אותם בשנים הבאות כאשר יהיו לבחורים צעירים, גברים ונשים, ויעצבו את חיינו במולדת הזאת.

נור אלדין היה מבוגר מבני כיתתו בשנה בערך ומפותח מהם. הוא היה בעל סמכות בקרב חבריו, ולעתים קרובות נתתי בו אמון וביקשתי ממנו להשגיח על התלמידים בכיתה ובמהלך הטיולים. עם זאת היה מרבה להיעדר, וכמעט לא עבר שבוע מבלי שנעדר בו מיום

* אמל מורקס סיפרה לי כי זהו מחמוד דרוויש שהיה תלמידו של אביה.

לימודים אחד ולעתים גם יומיים. כאשר שאלתי עליו את התלמידים, השיבו לי תמיד: "הוא חולה, המורה". לאחר היעדרויות חוזרות ונשנות החלטתי לבקר בבית הוריו, ונעזרת בכמה מתלמידי שהדריכו אותי בדרך אליו. הופתעתי למצוא בבית זוג קשישים כבני שבעים ששהו בו לבדם. תהיתי כיצד זה ייתכן שבגילם יש להם ילד בן תשע, אך כעבור כמה דקות התברר לי כי נור אלדין הוא נכדם, שאותו הם מגדלים באהבה רבה כמאמר הפתגם: "אין יקר יותר מהבן זולת הבן של הבן". אביו־בנם, אמו ואחיו חיו כפליטים בלבנון, ונור אלדין חי כ"מסתנן" אצל סבו וסבתו. מגוריו בכפר היו בניגוד לחוקי המדינה ו"היו סכנה לביטחונה". כמעט לא עבר שבוע מבלי שהמשטרה תערוך פשיטה על בית הסב כדי לתפוס את נור אלדין ולהשליכו אל מעבר לגבול, אולם כל רכב שעלה בדרך מכביש עכו־צפת לבענה ולדיר אלאסד, במיוחד רכב משטרה, היה גלוי לעין כול, שכן בתי דיר אלאסד משקיפים עליו מצלע ההר. לכן, כאשר הייתה מגיעה מכונית משטרה לקצה הדרך העולה ומתחילה לטפס אל הכפר, היה נור אלדין מבחין בה, ולעתים היו מבחינים בה סבו וסבתו או מישהו מתושבי הכפר שהודיע לו על בואה. הוא היה ממהר להתחבא, וכוח המשטרה היה חוזר כלעומת שבא. אולם בשבוע האחרון לשהותו בכפר כיבו השוטרים את האור הכחול המהבהב של מכוניות והתגנבו בחשכה לבית הסב. הפעם הצליחו לתפוס את הילד שמהווה איום על ביטחון המדינה ומפר את חוקיה, והשליכו אותו אל מעבר לגבול לבנון. כששמעתי מה קרה חשך עליי עולמי. בקושי רב התעשתי וחזרתי בלב כבד לבית הספר.

*

האווירה ששררה בשנת 1957 בקרב הציבור הערבי בעקבות תבוסת התוקפים במלחמת התקופות המשולשת (מלחמת סיני) הולידה פרץ של שירה וספרות מאבק. ספרות זו כונתה מאוחר יותר כפי הסופר הפליט בן עכו, ע'סאן כנפאני, בשם "ספרות ההתנגדות". עיתוני המפלגה ונוער המפלגה – אלאתחאד, אלג'יד ואלע'ד (המחר), היו החממה שבה צמחה, ומעמודיהם ינק המיעוט הערבי את מזונו הרוחני. שיריהם של תאופיק זיאד, חנא אבו חנא, עיסאם אלעבאסי, ראשד חוסיין, ג'מאל קעוואר ומשוררים אחרים מן השורה הראשונה התפרסמו בעיתונים והושמעו בפסטיבלי שירה עממיים. שירים אלה היו כמעין מפכה שהרווה את צימאנו של הציבור הערבי בנתיבי מאבקו הקשה.

זכור לי הפסטיבל הראשון שהייתי אחד מיוזמיו וממארגניו. הוא התקיים באמצע חודש יולי של אותה שנה בכיכר המעיין שבכפרי. הכיכר התמלאה עד אפס מקום במאות אנשים מבני המקום ומהכפרים הסמוכים שבאו להאזין לשירתם של עיסאם אלעבאסי, חנא אבו חנא, ראשד חוסיין, ג'מאל קעוואר וחנא איבראהים. אינני זוכר מדוע לא השתתף בפסטיבל תאופיק זיאד. מן הסתם נעצר או נאסר עליו בצו צבאי לצאת מביתו או מעירו, שהרי לא היה רק משורר. פסטיבל זה היה תמריץ לזימות נוספות של פסטיבלי שירה לקהל הרחב ביישובים אחרים של המיעוט הערבי שלנו.

כמידת ההתלהבות שעורר פסטיבל פפר יאסיף בציבור הערבי כן הייתה מידת זעמם של מנגנוני שלטון הדיכוי ושופריו. זכורים לי דברי ההסתה הנואלים שכתב בעקבות הפסטיבל מיכאל אסף, העורך של העיתון הממשלתי אליום (היום) בשפה הערבית,

במטרה להטיל פחד על המשוררים והסופרים הערבים ולרסן את כתיבתם. אולם זרם התחייה הלאומית המתקדמת היה חזק מכדי שיושפע מאיומים ומדברי הסתה כלשהם. אני ועמיתי, עיסא לובאני ועדנאן אבו אלסעוד, סברנו שזה הזמן המתאים להגשים את חלומנו ולהקים אגודת סופרים ומשכילים ערבים. העלינו את הרעיון בפני ראש המשכילים שלנו באותה עת, אמיל תומא, והוא קידם אותו בברכה. לאחר התייעצות עם מוסדות המפלגה הוא נתן לנו אור ירוק לביצוע התכנית. קיימנו מגעים עם גורמים נוספים ולבסוף החלטנו ליזום ועידה ראשונה מסוגה של סופרים, משוררים ומשכילים ערבים. הוועידה התקיימה בחודש ספטמבר של אותה שנה במקום "ניטרלי", דהיינו לא באולם או במועדון השייכים למפלגתנו או למפלגות אחרות, אלא באולם "מועדון האחוה הנוצרית" בחיפה. הוועידה דנה בארגון הפנימי של האגודה שהקימה ואישרה אותו. היא בחרה הנהלה שכללה את שלושתנו, ובפגישתה הראשונה בחרה ההנהלה את ידידי, עיסא לובאני, למזכ"ל האגודה. מה רבה הייתה שמחתנו ושמחת עמיתי על הצלחת הרעיון שהגינו ועל הגשמת חלומנו.